

LUND UNIVERSITY

Rörelsernas museum

mellan ekonomi och politik

Gradén, Lizette; O'Dell, Tom

Published in:

Polarisering och samexistens

2022

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gradén, L., & O'Dell, T. (2022). Rörelsernas museum: mellan ekonomi och politik. I M. Zackariasson, M. Öhlander, & O. Pripp (Red.), *Polarisering och samexistens: Kulturella förändringar i vår tid* (1 uppl., s. 399-435). Boréa Bokförlag. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-206796>

Total number of authors:

2

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

14

Rörelsernas museum – mellan ekonomi och politik

Genom historien har samhällen världen över byggts av människor i rörelse. Här bygger vi ett museum tillsammans. Rörelsernas museum arbetar med muntlig historia som metod för att undersöka demokrati, migration och kampen för mänskliga rättigheter.

CITATET OVAN ÄR HÄMTAT ur Rörelsernas museums programförklaring, målade på museets fönster mot gatan och kommunicerar museets intention, uppdrag och verksamhet. I arbetslokalen på Bergsgatan på Möllevången i Malmö är det mörkt och tyst. Genom fönstret syns scenen med stolarna uppradade framför, och utställningsytan mitt i rummet gapar tom. Längst bak i lokalen skymtas köket, med två stora grytor på spisen och ett stort matbord med plats för minst 20 personer. Till vänster står popcornmaskinen som brukade användas vid museets filmvisningar. På fönstret mot gatan görs reklam om

dansföreställningar, språkcafé, workshops med mera. Det är november 2020, verksamheten som startades med en ambition om att bli ett folkets museum har stannat av.

Det här kapitlet handlar om Rörelsernas museum i Malmö och undersöker kopplingar mellan kulturarvens villkor, museer och kultur ekonomi. Utgångspunkten för studien är ett etnologiskt perspektiv och metoden etnografisk, där materialet är insamlat genom djupintervjuer och deltagande observation. Därtill kommer studier av skrivelser, redovisningar, rapporter och beslut. Syftet har varit att analysera hur framställningar av kulturarv på museer påverkas av marknadskrafter och de kulturella sammanhang som museerna verkar i.¹ Projektet har undersökt hur museer planerar sina verksamheter för att tillgodose huvudmännens förväntningar på mätbarhet och kvantifierbara resultat i sina årsredovisningar. Centrala frågor har varit: Vilka är de främsta kulturekonomiska utmaningarna för museerna? Påverkar kraven på ökade publiksiffror och intäkter hur ledning och personal ser på sin verksamhet och museers roll i samhället? Prioriteras vissa kulturarv framför andra?

Kapitlet fokuserar på begreppet *rörelse* och använder det som ingång till studien av Rörelsernas museum, ett museum om migration och demokrati som var verksamt åren 2015–2020, då museet lades ned. Vilka krafter sattes i rörelse av detta museiprojekt? Och varför stängdes museet?

1 Vi vill tacka Riksbankens Jubileumsfond för ekonomiskt stöd för projektet *Vems kulturarv räknas när budgeten är tajt? En etnologisk studie av museers prioriteringar i dagens kulturekonomi*. Vi vill också tacka Malmö stad och personalen vid Rörelsernas museums för ett givande samarbete inom ramen för projektet *Heritage, Migration and Mobility in an Open Democratic Society*, finansierat av Lunds universitet 2018–2021.

Begreppet "rörelse" i etnologin

Enligt Svenska Akademiens ordlista har substantivet *rörelse* följande betydelser: 1) förflyttning, 2) företag och folklig organisation, samt 3) känslomässig gripenhet. I boken *Being alive. Essays on movement, knowledge and description*, betonar Tim Ingold att "wherever there is life there is movement" (Ingold 2011, s. 72), dvs. att begreppet rörelse är som en del av livet självt. Begreppet rörelse har vuxit i betydelse inom den etnologiska forskningen, dels i forskning om folk rörelser, dels i forskning om människors sätt att förflytta sig fysiskt — inte minst genom migration. Men rörelse har också betydelse för de museer som har förändrats i takt med att den kulturpolitiska kartan i Sverige har ritats om (Jacobsson 2014; jfr Svensson & Tomson 2016). Som Bengt Jacobsson framhåller, var kulturpolitikens uppgift på 1970-talet att motverka kulturens kommersialisering, vilken ansågs ställa demokratiska och medborgerliga intressen i skuggan. Sedan dess har en rörelse skett; kommersiella kulturyttringar har fått en allt viktigare roll och dessa har även bidragit till en ökad mångfald aktörer på kulturområdet. Samtidigt har kraven på offentligt finansierad kultur politiserats. I allt större utsträckning krävs att museerna har en ökad egenfinansiering samtidigt som de förväntas bidra till en tillväxt inom besöksnäringen.

Under de senaste tio åren har begreppet rörelse förändrats och används idag som ett sorts ekonomiskt verktyg, som påverkar museernas roll och villkor (Myndigheten för kulturanalys 2019 & 2021, Gradén &). En accelererande rörelse och ett abrupt stopp, som hade med covid-19-pandemin att göra, amplifierade alltså en förändring som egentligen hade påbörjats långt tidigare. I det här kapitlet diskuteras hur rörelse används fysiskt och metaforiskt i utvecklingen av

svenska museer. Vems kulturarv prioriteras? Hur sker museernas prioriteringar? Detta är frågor som synliggjorts och blivit akuta efter covid-19-pandemin. Samtidigt är detta inte några nya frågeställningar; det är väl känt inom etnologisk forskning att museer alltid har samlat föremål och skapat samlingar i enlighet med sin tids normer och värderingar. Mindre känt är hur ekonomiska premisser styr museers verksamheter. Genom urval och finansiella prioriteringar skapar museer både sitt samtida och framtida kulturarv. Museer är därför samhällskonstituerande. De urval och rörelser som pågår nu sker enligt samtida normer och värderingar — så har det varit och så kommer alltid att vara.

Under de senaste tio åren har museer i Sverige fått ökade krav på mätbar lönsamhet. Som en konsekvens tvingas museer att i högre grad fokusera på att öka antalet besökare och höja graden av egenfinansiering för kunskapsuppbyggnad, utställningar och pedagogisk verksamhet (Gradén & O'Dell 2020, s. 163–194). Detta skifte av fokus har påverkat museernas verksamheter, visioner och mål. I många fall där aktiv samlingsförvaltning och kunskapsutveckling ansetts vara ett museums primära uppgift har jakten på finansiella medel och fler besökare skakat om och ändrat denna prioritering. Vilka områden som utvecklas blir avhängigt vilken finansiering som är tillgänglig och vilka externa medel och samverkansmöjligheter som museernas ledningar prioriterar (Gradén & O'Dell 2018, 2020, Johnson & Sobczak 2021, s. 269–295). Situationen öppnar för nya frågor: Vad är och representerar ett museum? Har den nya ekonomismen även förändrat museernas funktion och handlingsutrymme? På vilka sätt? I det följande kommer dessa frågor att belysas genom försöken att skapa ett helt nytt museum, Rörelsernas museum, i Malmö.

Vad är ett museum?

Begreppet *museum* förknippas historiskt med institutioner som präglas av trovärdighet och kompetens och som förvärvar och förvaltar materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld (Macdonald & Fyfe 1996, s. 1–20). Forskning om museers roll har visat att bibehållen trovärdighet kräver institutionell flexibilitet och beredskap att lyhört förhålla sig till samtidens utmaningar (Dewhurst, Hall & Seemann 2017). En stabil organisation i successiv förändring kan borga för ett museums kontinuitet. Aktuell forskning visar dock på vikten av att vara uppmärksam på kopplingar mellan resurssättning och kulturarvens villkor. Hur ekonomiska prioriteringar formar kulturarvens tillblivelse och förvaltning är en fråga av hög komplexitet, som handlar om på vilka grunder fördelningen av medel sker till museer från statliga, regionala, kommunala och privata finansieringskällor (Gradén & O'Dell 2017, s. 48–67, 2018, 2020, s. 163–194, jfr. Ekström 2020). Vems kulturarv är det som räknas vid en viss tid?

Museer som institutioner utgör en infrastruktur i samhället med förutsättningar att forma och tillgängliggöra kunskap samt skapa framtida kulturarv. Museerna kan ses som samhällets kollektiva minne och är därför särskilt viktiga för en demokrati. Upplysningstiden var väsentlig för museernas institutionella utveckling och handlade då främst om bevarande av föremål. Ting skulle samlas, bevaras, organiseras och visas. I Sverige är Livrustkammaren, som etablerades 1638, ett sådant exempel. Ursprungligen var samlingar som de som finns på Livrustkammaren och även på Skoklosters slott inte tänkta att vara tillgänglig för allmänheten, utan enbart visas upp för en mindre krets av kungliga och adliga besökare. Den så kallade pöbeln var inte välkommen i dessa salonger. Tanken om vad ett museum skulle vara förändrades

under 1800-talet, då en mer diversifierad museisyn växte fram och museerna synliggjorde olika samhällsklassers historia (Bäckström 2012, s. 34–45). I de skandinaviska kulturhistoriska museerna framställdes allmogen som ett idealiskt folk från förr (Bäckström 2012, s. 71–78, cf. Frykman & Löfgren 2019, Hellspong & Löfgren 1994). Genom att museer började visa allmogens och landsbygdens liv, framhävdes industrialismen och staden som en idé om samhällelig progression — och att Sverige var en nation att räkna med.

I Sverige etableras vid 1800-talets slut flera kulturhistoriska institutioner, som exempelvis Nordiska museet och Skansen i Stockholm samt Kulturen i Lund. Samtidigt började andra äldre institutioner, som Statens historiska museer, Nationalmuseum och Livrustkammaren, att växa ur sina kostymer. Några av de etablerade statliga museerna flyttade till nya lokaler. Under denna period inriktade sig Sveriges centrala museer mer och mer på folkbildning och vetenskaplig produktion. Något paradoxalt kan man konstatera att under 1900-talets första decennier är museivärlden i Sverige i högsta grad i rörelse, samtidigt som en alltmer statisk bild av ”det svenska” mejslas fram (SOU 2015: 89, s. 40–62).

Vid början av 1970-talet hade idén om museer som stabila men också oföränderliga institutioner börjat ifrågasättas, inte minst bland akademiker och museianställda. Många ville se en större dynamik och engagemang hos museerna. Nu började museer börja arbeta med tillfälliga utställningar, vilket blev en framgång och betraktades som ett tecken på dynamik och samhällsengagemang (Bäckström 2021/2016, s. 179–194). Men rörelsen handlade också om att en ny sorts kulturekonomi växte fram i Sverige, som förändrade villkoren för hur museer arbetar.

Projektkultur på museum

Under 1980- och 1990-talen förändrades museernas förutsättningar. Nya krav på institutioners beaktande av kulturell mångfald artikulerades samtidigt som ett nytt ekonomiskt tänkande satte den svenska museivärlden i gungning. Som Lena Gerholm har visat ställdes kulturen redan på 1980-talet mot andra samhällsbärande sektorer som vård och omsorg. Även högskolesektorn byggdes ut för att skapa fler studieplatser på universitet och högskolor. För att upprätthålla befintlig verksamhet började nu allt fler kulturverksamheter drivas i projektform och inom kultursektorn utvecklades en projektkultur som byggde på tillfällig statlig finansiering (Gerholm 1985).

Under 1990-talet stramades de ekonomiska förutsättningarna åt även inom museisektorn. Kulturdepartementet ställde nu krav på ökad självfinansiering med externa bidragsgivare, samtidigt som museernas beroende av statlig tillfällig finansiering ökade. Statliga arbetsmarknadsåtgärder medförde att museisektorn vid den här tiden kunde få medel för tidsbegränsade projekt och arbetssökande akademiker — däribland etnologer — kunde engageras. Ett av de mest omfattande projekten fick namnet SESAM. SESAM pågick under tiden 1995–1999 och hade som syfte att öppna och bevara samlingarna främst hos de statligt finansierade museerna (Regeringens skrivelse 1999/2000:65). Medlen som togs i bruk beskrevs vara en ”omfattande räddningsaktion” av det svenska kulturarvet och finansierades med skattemedel, där tillfälligt anställda arbetade med registrering, dokumentation, vård och magasinering av samlingar.

Vid sekelskiftet 2000 skapades ett projekt som kallas ACCESS bland Sveriges museer. Projektet var även en arbetsmarknadsåtgärd och pågick under åren 2006–2009 i syfte att tillgängliggöra samlingarna både

internt i museerna och externt för publik genom katalogisering och fotografering av föremål m.m. Den projektkultur som Lena Gerholm lyfter fram i sina studier av statliga satsningar på kulturområdet, har på 2000-talet även fått fäste på museerna. Vid en genomgång av flera museers verksamhetsberättelser 2017–2021 framgår att verksamhetsutveckling oftast sker i projektform och med hjälp av extern finansiering, både hos offentligt och privat finansierade museer — exempelvis föremålsvårdande projekt som magasinuppackning, konservering, digitalisering, ombyggnationer och nya basutställningar. Projekt utformas genom museernas identifiering av potentiella finansieringsmöjligheter, som t.ex. dokumentation av flyktingars ankomst till Malmö, vilket gjordes vid flera museer under 2015.

När museer formar projekt efter tillgänglig finansiering vidmakthåller och driver de på den projektkultur som Lena Gerholm skriver om (1985). Sammanfattningsvis kan betonas att de statliga satsningarna som syftat till att öppna, ordna, bevara och tillgängliggöra museisamlingar är exempel på hur arbetsmarknadspolitiska och ekonomiska målsättningar uppnås med museer och kulturarv som ett medel, inte som ett mål i sig.²

Forskare har under de senaste tjugo åren konstaterat att ideal som rör nation, mångfald och jämlikhet och normer kring vad som anses representativt dominerar de statliga och regionala museernas verksamhet i Sverige (Hyltén-Cavallius & Svanberg 2016, Svensson & Tomson 2016, Sveriges Museers rapporter från 2020;2019). Dessa museer arbetar

2 Riksdagen beslutade år 1995 att använda 235 miljoner kronor som en engångsinsats för sysselsättningsåtgärder inom kulturområdet (prop. 1994/95:100, bil. 12, bet. 1994/95:KrU 18, rskr. 1994/95:251).

på medborgarnas uppdrag med Kulturdepartementet som yttersta huvudman och årliga regleringsbrev som styrande för verksamheten. De senaste årens regleringsbrev stipulerar bl.a. ökad tillgänglighet för fler och ökad representation av fler grupper i samhället. Stor vikt har lagts vid synliggörande av nationella minoriteter och HBTQI. Mellan medborgarna och Kulturdepartementet finns utförare av uppdraget, dvs. museernas ledning och personal (Hyltén-Cavallius & Svanberg 2016). Hur de utför sitt uppdrag beror på resurser — utbildning, erfarenhet, tillgång till forskning — men det handlar också om organisation och ekonomi: befintliga basanslag, projektanslag söka i konkurrens, donationer, och strategier för att skapa intäkter.

Ett museums verksamhet handlar således inte enbart om vilka kulturarv som ska prioriteras för vård, förvaltning, tolkning och utveckling, utan också hur arbetet ska göras och med vilka finansiella resurser. Tillfälliga utställningar (ofta med inhyrda producenter) och snabbriörlig programverksamhet har varit återkommande sätt för både de stora statliga institutionerna och mindre regionala museer att svara upp mot årliga regleringsbrev — aspekter som de mer trögrörliga museimiljöerna och basutställningarna inte mäktat med. Eftersom frågor till det förflutna förändras och får nya dimensioner i takt med att nya grupper och företeelser söker plats och synliggörande i historien, befinner sig kulturarvet i ständig rörelse. Att fördjupa och förändra synen på kulturarv och historia vid museer i en museimiljö kräver därför långsiktiga och lyhörda satsningar på organisation och arbetsätt.

För att fortsätta vara relevanta och trovärdiga ställs museer runt om i världen inför nya krav på institutionell flexibilitet för att axla samhälleliga utmaningar (Dewhurst, Hall & Seemann 2017). Hos

amerikanska museer skapas rörelse både internt och externt genom att problematisera föreställningar om det förflutna och vad som utgör offentliga rum men också utveckla fler metoder för presentation av samlingarna och dokumentation inför framtiden. Ett museum kan vara ett offentligt rum även om det är privat finansierat, på samma sätt som ett offentligt finansierat museum genom osynliga hinder indirekt kan stänga ute vissa grupper. Aktiv insamling, dokumentation och utställningsarbete sker i samarbete med ett mångfacetterat civilsamhälle (Karp m.fl. 2006: xv-i, 1-29). Genom att balansera stabilitet, friktion och förändring odlar dessa museer sin trovärdighet och existens.

Många museer strävar efter rörlighet genom att låta nya tolkningar och teman komma till uttryck i tillfälliga utställningar och programverksamhet. Det snabba tempot i de tillfälliga aktiviteterna ger extra resonansbotten till de äldre och trögrörliga basutställningarna. De två publika spåren — basen och det tillfälliga — framhäver att kulturarv är något som skapas i samtiden, med kopplingar till det förflutna med sikte på framtiden (jfr Kirshenblatt-Gimblett 1998, Lowenthal 1996). Kombinationen de äldre perspektiven och de nya tolkningarna tydliggör rörelse; att frågor som ställs till det förflutna är genererade i samtiden. Ett museums fysiska byggnad, miljö och basutbud i kombination med tillfälliga satsningar visar att behovet av kunskap är i rörelse, allt eftersom samhället förändras. Fortsättningsvis utgår vi här från ett perspektiv som betonar hur museer, som aktörer i samhället, är bundna av sitt eget kulturarv och ekonomiska villkor, samtidigt som de på olika sätt söker bemöta skiftningar i samhället.

Utanför Sveriges gränser har besökare, medlemmar av olika

gemenskaper (*communities*) och minoritetsgrupper ställt större och större krav på delaktighet i de museer som finansieras med offentliga medel (Hetland, Pierroux, Esborg 2020, Runnel & Prουλmann-Vengerfeldt 2014, Simon 2010). Museiledningar har i många länder bjudit in civilsamhället i museernas planeringsprocesser i högre och högre grad och därmed, sakta men säkert, gjort avkall på åtminstone en del av sin roll/status som ”expert”. En starkare aktivistisk inställning växer fram inom många kulturarvsinstitutioner och många inom museivärlden internationellt ser ett behov av att ta ett steg tillbaka och reflektera över vad ett museum kan anses vara. Även om den varit omdebatterad gäller enligt ICOM (*The International Council of Museums*) följande definition:

Ett museum är en permanent institution utan vinstintresse som främjar samhället och dess utveckling. Museet är öppet för allmänheten och förvärvar, bevarar, utforskar, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld i utbildnings-, fördjupnings- och rekreationssyfte. (icomsweden.se, 2007)

I ICOM:s definition behålls en kontinuitet i förståelsen av vad ett museum är genom att visa på betydelsen av föremål och samlingar, att de ska förvaras, bevaras, utforskas, ställas ut, etc. Men definitionen understryker även att museer ska öppnas mot samhället och ta det immateriella kulturarvet som hantverkande, ritualer och traditionellt görande i beaktande. Vidare trycker definitionen på vikten av att ”förmedla” vittnesbörd om folk och deras omvärld. Samtidigt som museer en gång i tiden fokuserade starkt på vetenskaplig förmedling, understryks här det ”rekreationssyfte” en museiverksamhet också kan ha.

Bildning och rekreation i den kulturella ekonomin

ICOM:s definition togs fram år 2007. Det var en tid i svensk historia då politiker, akademiker och kommunala tjänstepersoner pratade intensivt om vikten av att skapa, paketera och sälja upplevelser i olika former. Det pratades om en ”upplevelseekonomi”, där den primära drivkraften för framtida ekonomisk utveckling låg i försäljning av högst efemära kulturbundna upplevelser snarare än konkreta materiella ting (O'Dell 2005). Ekonomerna Jonas Ridderstråle och Kjell Nordström menade att:

Det som är svärfångat och undanlidande ter sig attraktivt i vår tid. Om något är påtagligt och går att greppa är det troligen mindre värt /.../ Värdet finns i det immateriella. (2002, s. 115, förf. övers.)

Kulturella fenomen som stämning, aura och känslan av gemenskap sågs plötsligt som källor till olika former av ekonomisk tillgång. Denna sammanflätning av kulturella och ekonomiska processer var i och för sig inget nytt (du Gay & Pryke 2002, Ray & Sayer 1999, s. 7). Samtidigt menade sociologerna Scott Lash och John Urry att dessa processer var på väg att intensifieras:

...ekonomiska och symboliska processer är mer sammanflätade och interartikulerade nu än tidigare; det betyder att /.../ ekonomin är allt mer kulturellt påverkad och att kulturen är allt mer påverkad av ekonomi. (Lash & Urry, 1994, s. 64, förf. övers.)

Upplevelseekonomin drog till sig stor uppmärksamhet bland forskare i Sverige under det första decenniet av det nya millenniet. Flera etnologiska studier analyserade mindre städers kulturarvskapande och historiebruk i relation till formande av gemenskaper och ekonomisk

tillväxt i Sverige (Gustafsson 2002, Ronström 2008) och i kölvattnet av svensk migration till Amerika (Gradén 2000). Trots uppmärksamheten fokuserades dock aldrig frågan om hur museer påverkas av en ökande grad av ekonomisk och kulturell sammanflätning. Museer betraktades endast som kulturella institutioner, inte företag som har att hantera ekonomiska frågor och överväganden. Det är mot denna bakgrund som vi har bedrivit forskning om Rörelsernas museum och fem andra svenska museer samt två amerikanska museer.³ Alla dessa museer fokuserar på det svenska kulturarvet och att förmedla kunskaper om ”det svenska”. Här ingår även en bildningsambition, som en del av museernas verksamheter.

Från flera håll suckar museiledningar över de ekonomiska utmaningar de möter och de berättar om olika strategier som tas fram för att få budgeten att gå ihop. På Kulturen i Lund och Hallwylska museet i Stockholm har restaurangverksamhet setts som en lösning för att nå en ny kundkrets. Restaurangerna drivs via avtal och museerna erhåller en viss procent av vinsten i ersättning för samarbetet att tillhandahålla lokalerna. På Skoklosters slott kämpar ledningen för att ersätta en entreprenör som enligt nuvarande ledning för flera decennier sedan fick ett förmånligt kontrakt för att bedriva en caféverksamhet på slottet, en verksamhet som inte genererar någon betydande inkomst för museet. Kulturen i Lund investerade i sin museibutik under 2019, och satsade på en mångfald av varor i olika prisklasser med tonvikt på slöjd och hantverksprodukter: järnsmide, textilhantverk, smycken och keramik. Den butiken har på kort tid utvecklats till en destination i

3 Fredriksdals museum, Hallwylska museet, Kulturen i Lund, Kulturens Östarp, Skoklosters slott, American Swedish Institute, National Nordic Museum.

sig själv, med ökade intäkter till museet som följd.

Temporära, externproducerade vandringsutställningar används strategiskt för att öka publiksiffrorna. Som museicheferna framhåller kan de centrala museerna, i enlighet med den s.k. fri-entré-reformen, inte ta entréavgift för permanenta utställningar eller för att visa föremål ur de egna samlingarna. Däremot kan tillfälliga vandringsutställningar vara avgiftsbelagda och därför även trendkänsliga. Exempel på några av de senaste årens satsningar innefattar Skoklosters utställning ”Jane Austens värld” (2017), där kostymer från flera Jane Austen-filmer ställdes ut via ett samarbete med *Cosprop*, ett brittiskt företag som producerar kostymer för teater och film. Utställningen blev Skoklosters mest populära genom åren med drygt 11 000 besökare under sommarsäsongen.

Hallwylska museet utgick också från populärkultur i sin utställning ”Bergman på modet” (2017), som visade upp dräkter och kostymer från Ingmar Bergmans filmer. Vidare har satsats på en utställning om herrmode, ”Elegansen lever: klassisk herrstil idag” (2017) samt en utställning om det övernaturliga, ”Skräck och Skrock” (2015), som öppnade vid Halloween och som bland annat lockade familjer med äldre barn. På ett liknande sätt har Kulturen i Lund arbetat med en rad tillfälliga utställningar som under de senaste åren har innefattat: ”Katja of Sweden” (en utställning om mode), ”Carl Johan De Geer — Den stora missuppfattningen” (2020), ”Mopeden — en svensk designhistoria” (2021), och ”TILT! — Flipperspelens kultur och historia” (2021).

De flesta av dessa utställningar har lockat många besökare och även uppmärksammats av såväl tidningspress som sociala medier vilket lett till ökade intäkter för museerna. Dessa museer satsningar representerar en form av kulturarvsarbete som vi har kallat ”hip heritage” (Gradén & O’Dell 2017, 2018, 2019, 2020), ett perspektiv som lägger tonvikten på

besökares upplevelser av aktuella trender med fokus på mode, design och populärkultur snarare än på en kulturhistorisk fördjupning eller problematisering. Den här typen av satsningar har varit viktiga för museerna på så sätt att de har varit externfinansierade. De har även varit frågan om externa samarbeten som har genererat inkomster via biljettförsäljning. I flera fall har de även lockat till sig vad museerna definierar som underrepresenterade publikgrupper, som exempelvis män och ungdomar. Dock är det mindre klart i vilken mån dessa utställningar har haft tydlig koppling till museernas uppdrag, profil och bildningsmål eller på vilket sätt de bidrar till samhällsutveckling, vilket är en del av ICOM:s definition av vad ett museum ska vara. Det kan hända att de har dragit in fler besökare och vidgat sina respektive besökskategorier och på det sättet bidragit till en ökad demokratisering av museernas verksamhet i Sverige. Men i vilken grad dessa satsningar har lockat besökare med en annan bakgrund än etnisk svensk är oklart.⁴

Rörelsernas museum i Malmö

2015 lämnade Malmö stad över ett brev till Kulturdepartementet om en önskan och ambition att vara värd för ett museum med ett nationellt ansvar för frågor om demokrati och migration.⁵ Förenklat uttryckt

4 I en amerikansk kontext ingår ofta frågor om etnisk självidentifikation i museernas enkäter för strategiskt utvecklingsarbete.

5 Brevet överlämnades 2015-02-27, se fotnot i förstudien: *Brev till kultur- och demokratiminister Alice Bah Kubke från Malmö kommunstyrelse genom Luciano Astudillo Carbonell*. Uppdraget att genomföra en förstudie gavs till Kulturförvaltningen vid ett möte med Kulturdepartementet på Stadshuset i Malmö i december 2015, där bl.a. Elisabeth Lundgren och Fredrik Elg deltog.

innehöll brevet en förfrågan om en tillfällig resurs om en miljon kronor till Malmö stad för att genomföra en förstudie som skulle ge svar på om museisverige och civilsamhället ansåg att ett sådant museum behövdes och om det i så fall skulle vara ett nationellt uppdrag att skapa ett sådant museum. Förstudien togs fram av akademiker, kommunala tjänstepersoner, idéburen sektor från Röda Korset, romska föreningar och enskilda medborgare som samlades till dialogmöten för att diskutera behovet av ett nytt museum och hur det skulle kunna utformas. Över 640 personer intervjuades och deltog i dessa dialogmöten och idén om museet mottogs positivt. Ett viktigt mål som formulerades i förstudien var:

Möjligheten att skapa ett helt nytt museum utan ärvda strukturer och hänsynstaganden där nya metoder och arbetsmodeller kan utarbetas i bred delaktighet, har också skapat intresse. I flera av de dialoger som förts under förstudiearbetet lyfts behovet av en plats som vågar ta itu med svåra demokratifrågor. (Lundgren & Elg 2017, s. 6)

Ambitionen med Rörelsernas museum var redan från början att skapa ett statligt finansierat centralmuseum som skulle utmana pågående trender i den svenska museivärlden. Rekreationssyftet skulle sättas åt sidan för att ge mer plats åt ett fördjupande arbete med frågor och aktiviteter som engagerade folk i museets omgivning både lokalt på Möllevången och runt om i Malmö men också grupperingar i andra delar av landet, och andra museer t.ex. Ajtte i Jokkmokk. Fredrik Elg, projektledare och enhetschef för Rörelsernas museum, såg framför sig ett långsiktigt arbete där museet sakta och omsorgsfullt skulle bygga relationer med många olika grupper — regionalt och nationellt — vilket skulle leda till ett lyhört och dialogiskt förhållande. Museets

arbete initierades och inspirerades av intressen underifrån, från idéburen sektor och olika föreningar, som exempelvis RIKC föreningar, judiska församlingen i Malmö, Afrosvenskarnas riksorganisation, samernas riksorganisation, ensamkommandes förbund, RFSL och Röda korset. Målet som Fredrik Elg strävade efter att nå var en situation där människor i olika grupperingar var engagerade i museet men även utmanande det. Han förklarar:

Inkludering kräver långsiktighet. Det ska ett museum kunna erbjuda. Vi talade om att bygga en ”100-årig verksamhet”. Det måste också finnas mångfald i mångfalden, ingen enskild individ eller organisation kan eller bör representera en viss ”grupp” eller fråga. När någon efter en aktivitet ger sig till känna och menar att de inte har blivit representerade, så ska man kunna svara att, ”Så bra att vi får veta det, låt oss prata om hur vi kan göra något tillsammans. Det finns tid”.

(Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21)

Till skillnad från de flesta centrala museer i Sverige som arbetar med regleringsbrev och ett uppifrånperspektiv där experter — intendenten, pedagoger och museiledning tar ett huvudansvar för planeringen av verksamhetens aktiviteter — var målet för Rörelsernas museum att lämna över mycket ansvar för vad museet skulle arbeta med åt medborgarna. Inspiration hämtades från *community-based museums*, dvs. gemenskapshetsbaserade museer i exempelvis Kanada, USA och Frankrike. Fredrik Elg förtydligar ambitionen så här:

Då var min tanke att vi inte kan vara en homogen grupp som sitter och definierar på vilket sätt vi avser att BLI inkluderande. Transparensen och öppenheten måste finnas från första dagen annars har vi missat tillfället att samverka från början. Det här var centralt. /.../ Jag brukar skämtsamt säga

att kulturförvaltningar i allmänhet brukar rekrytera samma människor så man får en kunskap som är så här [visar ett stuprör med händerna]: smal men hög. Kultursektorn i Sverige har en utmaning i att spegla det omgivande samhället i sina rekryteringar. Ett problem med verksamheter som består av en väldigt homogen grupp är att de brister i utblick, förutom rättviseaspekten förstås. Verksamhetens kompetens kan vara mycket hög i vissa frågor, men ändå snäv om personalen har alltför liknande bakgrund och nätverk. Om vi däremot prioriterar bredd så ger de samlade kompetenserna och nätverken snabbt resultat och leder till mer komplex problemlösning. Vi får ett helt annat ansikte och öppnar sannolikt upp för en bredare rekryteringsbas. (Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21)

Det viktiga var inte enbart att rekrytera personal till Rörelsernas museum för att nå nya grupper, utan också att tillföra ny kunskap och kompetens. Museet skulle på så sätt vara öppet för en bred allmänhet. Människor skulle kunna känna igen sig och se museet som en möjlig arena för att utforska sig själva, berätta om sig själva och känna rätt att gestalta sig själva. Där skulle människor kunna konfrontera problematiska frågor de var engagerade i. Kulturdepartementet ställde sig positivt till denna ambition och beviljade fem miljoner kronor per år för att bygga upp en testverksamhet. Testverksamheten utarbetades under 2017 och 2018, och museet öppnade i en av Malmö stad hyrd lokal på Bergsgatan på Möllevången i april 2019.

Är ett museum utan samlingar ett museum?

Redan under 2016 hade Kulturdepartementet fattat beslut om att ett museum för migration och demokrati skulle formars och prövas i Malmö.

Idén om ett Ellis Island-liknande museum i Malmö hade funnits i minst ett decennium, men aktualiserades av den stora ”flyktingströmmen” som präglade 2015, då de flesta migranterna först anlände till Malmö. I sammanhanget valdes begreppet *museum* före *kulturhus* eller andra förslag. Ordvalet var viktigt, både för de grupper som museet skulle representera och för hela intrycket av lokalen. Fredrik Elg klargör:

Det var fantastiskt hur många av de vi pratade med som sade att de ville att det skulle bli just ett museum och inte ett kulturcenter eller dialogforum. Det framgick att museum var viktigt för många som talade utifrån en marginaliserad position, att verksamheten skulle ha den tyngd, vetenskaplighet och värdighet som ett museum har. Samma gällde också dialogsamtalet om en framtida lokal för Rörelsernas museum. Vi som jobbar i kultursektorn kunde kanske se en lite ruffig industrilokal framför oss. Men i dialogmötena poängterades att det måste vara fina lokaler för att visa att dessa frågor och människor tas på allvar, och har samma värde som andra ämnen på andra museer. Vi resonerade om att skapa situationsanpassade lokaler där vissa ytor kunde signalera en mer avslappnad och välkomnande tillgänglighet, och andra kunde användas för mer högtidliga tillfällen. (Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21)

Begreppet *museum* ansågs attraktivt då det uppfattades som trovärdigt och vetenskapligt förankrat samtidigt som det signalerade kontinuitet i en tid av omfattande förändring. Namnet Rörelsernas museum innefattade, enligt verksamhetsledarna, paradoxen av förändring och kontinuitet.

Inom Malmö stads kulturförvaltning var ambitionen uttalat långsiktig — att Malmö stad skulle forma en organisation som tydligt visade hur nationella resurser på området skulle tas i bruk i kombination med kommunalt och regionalt stöd. Detta för att ta tillvara de erfarenheter

av migration som präglat Sverige i allmänhet, men södra Sverige och Malmö i synnerhet. Att museet skulle vara nationellt finansierat och nationellt förankrat skulle garantera stabilitet, och förhindra att museet över tid skulle reduceras till ett lokalt museum med regional betydelse snarare än en nationell angelägenhet. Eftersom det handlade om migration och demokrati, om rörelser, var museiledningens ambition också gränsöverskridande. Därför söktes ett huvudmannaskap med större engagemang och med kopplingar till de stora väsentliga organisationerna på området: FN och Unesco och EU.

När Rörelsernas museum etablerade sin testverksamhet i lokalerna på Möllevången uppstod frågan om museet skulle ha egna samlingar eller inte. Efter en rad workshops och dialogmöten m.m., beslutades att Rörelsernas museum inledningsvis skulle samla berättelser, *oral history* — *mundtlig levnadshistoria*, enligt en modell utarbetad i Kanada och under ledning av Rörelsernas museums projektledare Armando Perla, rekryterad från Canadian Museum for Human Rights i Winnipeg. Insamlingen och uppbyggnaden av ett arkiv för muntlig levnadshistoria skulle ske i samarbete med Malmö universitet.

Beslutet att inledningsvis satsa på muntliga berättelser istället för föremål visade sig vara både ekonomiskt och praktiskt. Genom att medvetet avstå från egna samlingar av föremål under museets första tid skapades utrymme för samverkan — lokalt, nationellt och internationellt. En undersökning gjord av Eva Hansen, senior rådgivare på kulturförvaltningen och tidigare museichef, visade att museer runt om i landet hade samlingar med anknytning till migration och demokrati, men saknade kompetens eller möjlighet att kontextualisera och visa dem (2018). Vid bildandet av Rörelsernas museum föddes idén om att istället för att handha egna samlingar, fungera som en plattform

och låna in föremål från andra museer, tolka dem på nytt genom att sammanföra dem till nya temporära samlingar och visa dem i nya lokaler. En sådan process skulle öppna för nytolkningar av föremålen och berättelserna om dem. Närheten till universiteten i Lund och Malmö skulle borge för forskningssamverkan. Valet att inte omedelbart satsa på egen föremålsinsamling var också ekonomisk. Utan fysiska samlingar av objekt fanns inte behov av magasin eller en objektbaserad linjeverksamhet med föremålshantering och konservering. Istället var visionen att arbeta projektorienterat och tillsammans med andra aktörer söka medel för faktiska utställningar med program inom verksamheten i Malmö. Rörelsernas museum skulle därmed fungera som en fysisk plats för samarbeten med såväl etablerade institutioner som civilsamhällets organisationer och idéburen sektor. I planen ingick även att skapa en fysisk plats för samverkan mellan museer, näraliggande universitet och forskare och även med museer och forskare vid universitet i utlandet. Genom samverkan skulle Rörelsernas museum fungera som en mötesplats och scen för andra museer runt om i landet och nå en ny mångfacetterad publik.

Malmö stad hade som mål att skapa ett nationellt museum som belyste frågor om demokrati och migration. Men diskussionen om hur museet skulle utvecklas och arbeta var i konstant rörelse. Valet att inte satsa på materiella föremål, permanenta samlingar och basutställningar förstärkte ett processuellt tankesätt som skulle fokusera på det immateriella. Istället för föremål och berättelserna kopplade till dem, stod berättande och görande i museiledningens fokus. Detta påverkade i sin tur hur ledningen och personalen tänkte på vad ett museum kunde vara. Fredrik Elg berättar att det han såg framför sig var en tillgänglig plats, med trottoaren alldeles utanför med staden precis utanför:

Den metod som vi utvecklade — *MoM the method* — gick ut på att starta försiktigt tillsammans med samarbetsparter som ibland kanske inte hade erfarenhet av kulturproduktion. Omvänt kunde vi sakna inblick i deras sammanhang. Men genom att starta smått, med kanske ett gemensamt arrangemang, lär vi känna varandra och kan efterhand tryggt växla upp till ett muntlig-historia projekt eller en utställning. Ett museum — en hundraårig verksamhet — kan inarbeta en sådan löpande fördjupning. Vi gjorde också ett strategiskt val i att den första person vi anställde var en *outreach manager*, så att utåtriktning skulle finnas i museets DNA.

(Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21).

I stället för en stor institution såg Elg en ”tillgänglig plats” framför sig med närhet till trottoaren och implicit den lokala befolkningen som går på trottoaren. Han beskriver en verksamhet som för tanken till existerande verksamheter som Arbetets museum i Norrköping, Institutet för språk och folkminnen, en myndighet med verksamhet i Göteborg och Uppsala och även Mångkulturellt centrum i Botkyrka. Men samtidigt skulle Rörelsernas museums verksamhet skilja sig från dem genom sin placering och sitt arbetssätt. Museet som tillgänglig plats, är även en tankefigur som Armando Perla lyfter fram när han beskriver hur han arbetade som ansvarig för verksamhetsutvecklingen. Han förklarar att han var i kontakt med många olika grupper i Malmö och säger:

Låt oss prata om vad mer vi kan göra. Kan vi börja tala om andra typer av programverksamhet? ”Vilka behov har ni? Behöver ni en plats för... till exempel”. Så den pan-afrikanska rörelsen sa att de önskade hålla ett pan-afrikanskt kafé i lokalen. Det var återkommande varje månad och tog formen av en brunch. Andra menade att de redan hade en aktivitet men saknade en

ändamålsenlig lokal. Vi svarade att det gick bra att använda lokalen för aktiviteten. Att den var till för invånarna, för olika grupperingar och gemenskaper. Ett exempel var Teater Interact, som saknade en lokal för sina repetitioner. Så de använde lokalen för att repetera. Ytterligare en grupp var SQI (*Swedish Queer Initiative*). Den gruppen bestod av asylsökande transpersoner som bildat en dansgrupp, men saknade en lokal. Så det var rörelsen och aktiviteterna som skapade rummet, och vad som gjorde rummet så populärt bland gemenskaperna lokalt och även internationellt.

(Intervju med Armando Perla 2020-10-29, förf. övers.)

Ordvalet som Armando Perla upprepar om och om igen är museet som ett rum (*space*) och ett utrymme. Som ett rum skulle även museet vara i konstant rörelse och omvandling. Som Henri Lefebvre har argumenterat (1991), är möjligheten att definiera, forma och producera rum en av de viktigaste källorna till makt. Ingen i museiledningen som vi har pratat med hänvisar till Lefebvre, men deras kamp att låta diverse grupper i museets närmiljö definiera hur museirummet skulle utformas och användas tyder på en tydlig medvetenhet om processen att sprida makt på sådant sätt att den "sipprar ut" utanför museets väggar och ut till den lokala omgivningen. Målet som museiledningen arbetade mot var att skapa ett museum om rörelser och demokrati som var organisatoriskt rörligt och demokratiskt i sin grund.

Svårigheten att arbeta på ett demokratiskt sätt

I Malmö gjordes ett försök att skapa ett statligt finansierat museum som avvek från hur de flesta centrala museer i Sverige arbetar. Kulturdirektören för Malmö stad, Pernilla Conde Hellman, poängterar:

I många länder betraktas museer och kulturarv inte längre enbart som institutioner där vård av samlingar och bevarande av minnen står i fokus. Museer ses i allt högre grad som en form där civilsamhället finns representerat och som en motor för samhällsengagemang med inkludering och social hållbarhet som uttalade mål. Styrning av sådana museiinstitutioner innefattar delad makt mellan professionen och de grupper som representeras. Produktion av utställningar och program sker i samverkan med dem det berör. Syftet är att öka medvetenheten om kulturarvens värde bland olika "communities", och använda kulturarv som en resurs för olika "communities" egenmakt. (Intervju med Pernilla Conde Hellman 2021-05-27)

Ledningen för Rörelsernas museum poängterade att de arbetade i denna anda. Målet var att platta till makthierarkierna, som enligt dem ofta förekom inom etablerade museer såväl som mellan museets organisation och diverse grupper som museet arbetade med. Den operativa gruppen för museet satsade på att bygga relationer med museets omedelbara omgivning, idéburen sektor och boende på Möllevången och i Malmö och långsiktigt bygga upp museet tillsammans med intressenter runt om i Sverige och internationellt. Bland annat inleddes ett nära samarbete med Árran, ett lulesamiskt center i Norge, som arbetar över hela Sapmi och med kontakter med samiska grupper i bland annat Nordamerika. Men genom att inte satsa på materiella samlingar och basutställningar från början, skapade museet en del problem för sig själv — inte minst när det gällde att tydligt definiera sin egen profil och målinriktning för politiker och tjänstepersoner i Malmö stad och på Kulturdepartementet. "Vad är ett museum utan samlingar av föremål?" blev en återkommande fråga:

Vi visste hur vi skulle få det att fungera. Vi fick det att fungera med de lokala gemenskaperna, men vad som hände på gräsrots-

nivå var inte enkelt att översätta i andra överordnade skikt, som stadsförvaltningen och kommunen. Om folk hade förstått vad som hände på golvet, allt arbete som faktiskt gjordes här, och hur viktigt det var för dem som delade sina erfarenheter, hade det gjort skillnad. Om (andra delar av museets ledning) hade kunnat översätta detta...men jag upplevde att det saknades en förmåga att artikulera uppåt både själva tankegodset och arbetet som gjordes. Så ledningen klarade inte att förmedla själva idén och det var en stor del av problemet.

(Intervju med Armando Perla 2020-10-29, *förf. övers.*).

Eftersom ledningen för Rörelsernas museum strävade efter att inkludera civilsamhällets organisationer att delta i planeringen av museets verksamhet, uppstod, i Perlas ögon, flera svårigheter. För ledningen och personalen blev det svårt att, på ett tydligt sätt, definiera museets uppdrag, ansvarsområde och framtida planer för museets intressenter, vilka var möjliga samverkanspartner och finansörer. Både Fredrik Elg och Armando Perla poängterar att de inte saknade en plan för hur museet skulle utvecklas. Genom att bjuda in civilsamhället att delta i planeringen av museets verksamhet, och därigenom öppna för medbestämmande, blev det svårt att redogöra för politiker och tjänstepersoner exakt vad museet skulle arbeta med om tre, fyra eller fem år.

Under våren 2020 började vissa människor i museets ledning få en känsla av att museets framtid var osäker. Hade Kulturdepartementet tappat intresset för verksamheten? Flera individer som var involverade i museets verksamhet kontaktade departementet för att pejla läget, men möttes av tystnad. Den 15 september 2020 kallades museets ledning och personal till ett möte där de fick beskedet att Kulturdepartementet hade beslutat att sluta finansiera projektet. Fredrik Elg beskriver situationen så här:

I slutänden blev det så att vi blev informerade sent. Och det var en väldig skillnad mot hur vi jobbade de första åren. Så det var mycket märkligt att befinna sig i den situationen.

(Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21)

För Fredrik Elg, Armando Perla och övriga som arbetade operativt med Rörelsernas museum är det fortfarande oklart varför Kulturdepartementet beslutade att strypa finansieringen av museet. Alla har sina egna spekulationer, men ingen har fått ett tydligt svar på frågan. Fredrik Elg förklarar:

Jag vet inte. Det är det som jag tycker är mest problematiskt. Ofta drar sig verksamheter i offentlig förvaltning för att 'lova för mycket' eftersom det kan vara svårt att garantera långsiktighet. Men risken är då istället att externa parter inte släpps in förrän i ett skede då målet redan är beskrivet och möjligheten till verklig delaktighet har gått förlorad. Rörelsernas museum valde medvetet det omvända och bjöd in till medverkan redan i de tidiga faserna. Eftersom vi under den första tiden av processen hade löpande kontakt med både förvaltningsledning, en referensgrupp i kommunstyrelsen och kulturdepartementet, så kunde vi kommunicera processen öppet och snabbt även med personal och omgivning. Det var också lätt att navigera och fatta strategiska beslut när vi satt mitt i händelserna. Efterhand stängdes vi ute från samtal och beslut bortom själva verksamhetsdriften. Vår öppna hållning förändrades visserligen inte, men vår egen insyn minskade. Det ledde förstås till oro både bland personal och samarbetsparter. Hundratals personer och organisationer hade öppet deltagit i uppbyggnaden av Rörelsernas museum, men nedläggningen var tyst och anonym. Det blev en obalans som försatte oss i en mycket märklig situation. Lärdomen tycker jag är att man måste våga vara konsekvent. Vi hade full tillit till att alla som bidrog i arbetet skulle förstå och godta den logik som vi skapade tillsammans oavsett vilka

vågar processen tog — men då måste öppenheten fortsätta hela vägen fram. Det gör en förbryllad. Vem bestämde det här?
(Intervju med Fredrik Elg 2021-05-21)

Varför valde då Kulturdepartementet att sluta finansiera Rörelsernas museum? Var det på grund av de ekonomiska problem som kultursektorn mötte under 2020 som en konsekvens av covid-19? Svårigheter att definiera museets uppdrag och verksamhet? Eller handlade det om en slags politisk kohandel? Eller var det andra faktorer? Fredrik Elg, Armando Perla och deras kollegor som arbetade med och ansvarade för museets verksamhet, fick ingen förklaring. De hade verkat i flera år för att dela och sprida makten och arbeta på ett sätt som de upplevde som demokratiskt och inkluderande. I deras ögon var Kulturdepartementets sätt att agera en motsatt rörelse där makten slog ner tydligt och något överraskande ovanifrån.

För Pernilla Conde Hellman, kulturdirektören i Malmö stad, kunde beslutet att lägga ner testverksamheten med Rörelsernas museum förklaras som en konsekvens av både riksdagsvalet 2018 och valet lokalt. Valet innebar ett byte av kulturminister och ett byte av kulturnämndens ordförande, och därmed en ändring i politiska prioriteringar. Hon förklarar:

Jag träffade Kulturdepartementets handläggare och tjänstepersoner och även de var väldigt besjälade av uppdraget [med Rörelsernas museum], måste jag säga. Jag skulle säga så här, att under tiden efter förstudien och när det här skulle förverkligas så ändrade sig spelplanen ganska radikalt. Det handlade om — alltså det var ett val emellan. Det var ett byte av kulturminister, med en helt annan profil. Och hon ärvde också frågor. Men jag upplevde inte att hon var lika engagerad. Det här var ju kopplat, som jag upplevde det, till Alice Bah Kuhnke. Det var

en fråga och ett projekt som hon omhuldade väldigt mycket. Och jag kunde inte känna att det var det engagemang från Kulturdepartementets sida. Det hängde också ihop med att det byttes ut olika aktörer på departementet, handläggare och annan personal som inte hade den historiken. De hade inte varit med och startat projektet. Det var också byte av ordföranden här i kulturnämnden. Och jag var ny i min roll. Spelplanen blev ganska raskt väldigt annorlunda.

(Intervju med Pernilla Conde Hellman 2021-05-27)

Kulturdirektören, som arbetat i en liknande roll i Botkyrka kommun i Stockholm, menar att ett nationellt angeläget museum som ska startas upp måste finansieras med statliga, inte kommunala medel. Hon fortsätter:

Nu snackar vi hundra procent finansierat! Det är vårt övergripande mål! Om det blir ett Rörelsernas museum är vi jättegglada. Underförstått att det skulle även kunna vara något annat. Men det här tyckte ju alla var en bra idé och var kul. Och det skulle kunna vara det här statliga museet. Det betydde ju egentligen att när departementet och staten så småningom meddelade att nu drar vi tillbaka vårt engagemang och vi går inte vidare med den här idén, så var det inte aktuellt för Malmö stad att gå in med någon typ av räddningsaktion eller säga att vi tar kostnaden. Det var en principiell fråga.

(Intervju med Pernilla Conde Hellman 2021-05-27)

Kulturdepartementet beslutade egentligen inte att lägga ner Rörelsernas museum. Enligt Kulturdepartement gällde beslutet var att inte längre finansiera projektet. Den statliga finansieringen av Rörelsernas museum med fem miljoner kronor upphörde fr.o.m. 2021 då museet upphörde att vara en försöksverksamhet. Kulturdepartementet hänvisar till skrivningarna i budgetpropositionerna för 2018 och 2021 gällande

det statliga stödet till museet.⁶ Ansvaret skjuts istället till kommunen. Om Malmö stad hade varit angeläget om att Rörelsernas museum skulle fortsätta sin verksamhet och vidareutvecklas, var det inget som Kulturdepartementet tänkte lägga sig i. Men finansieringen fick komma från Malmö stad eller annat externt håll. För egen del hade Malmö stad aldrig tänkt att ”vi tar kostnaden”, som kulturdirektören uttrycker det. Kostnaden var för stor och Malmö stad var mest intresserad av att få igång en statligt finansierad verksamhet som även skulle ”kunna vara något annat” än Rörelsernas museum. Med ett byte av kulturminister och andra tjänstepersoner efter valet 2018, följde ett skifte i intresse och prioriteringar. Den statliga finansieringen försvann, och ett ekonomiskt tomrum öppnades då Malmö stad stod helt oförberedd och ovillig att gå in med de resurser som krävdes för att driva Rörelsernas museum vidare och skala upp verksamheten enligt plan.

För de som var omedelbart berörda av museets fortlevnad — ledning, personal och de individer och grupper i Malmö som hade engagerat sig i museet — rycktes den finansiella grunden för verksamheten undan. Sett från ett uppifrånperspektiv framstod nedstängningen som en logisk konsekvens av hur en demokrati fungerar. Men från ett underifrånperspektiv förstod ingen av de inblandade vad som hade hänt. Det som betraktades som en vital och meningsfull verksamhet försvann, hur eller varför förstod ingen. Från statligt håll fattades beslutet utifrån ett underlag som inlämnats till Kulturdepartementet av Malmö stad. Kulturdepartementet hade gjort en bedömning och en omprioritering enligt demokratins spelregler.

6 Korrespondens med Kulturdepartementets pressekreterare i januari 2022, budgetpropositioner från 2018 och 2021 samt utlämnade dokument som visar ärendets gång.

Även Malmö stad menade att de hade fattat rätt beslut. Det hade, enligt kulturdirektören, aldrig varit en fråga om att Malmö stad på egen hand skulle finansiera ett stort museiprojekt. Samtidigt menade museets projektledning att de hade utfört sitt uppdrag och jobbat i den anda som allt fler museer runt om i världen tillämpar, dvs. i nära dialog med målgrupper. Museet hade även samarbetat med District Six Museum i Kapstaden och *Canadian Museum for Human Rights* i Winnipeg, som fungerat som dialogpartners. Verksamhetsledarna för Rörelsernas museum hade fått mycket positiv feedback från museikollegor internationellt och stor uppskattning från olika grupper lokalt. Några av de medproducerande grupperna uppfattade sitt engagemang som aktivistiskt och till och med som en medveten utmaning av rådande museiform i Sverige (Zabalueva & Perla 2019). Personalen på museet liksom många av de människor och grupper som hade engagerat sig i museet kände att de var på väg att skapa något nytt, fantastiskt och demokratiskt: ett museum som formats ur ett nedifrån-och-upp-perspektiv (jfr Yoztyurk 2021).

Det som hände var som en form av svart magi i dagens kultur ekonomi. Även när alla tycks göra rätt, är det fullt möjligt för en hel verksamhet att upphöra. Svaren på de frågor som berörda intressenter, frivilligorganisationer och civilsamhällets medproducenter ställde uteblev.

Museer för döda kulturer eller rörelsen mot framtiden?

Rörelsernas museums start och slut exemplifierar hur demokratin gör det möjligt att mobilisera civilsamhället och hur politisk representation ibland fungerar. Kunskapen om människors rörelse och mobilitet

visar sig vara av stor vikt för all kulturarvsproduktion. Rörelse handlar om tillblivelse. Förbättrade metoder för museers sätt att arbeta med rörelse och mångfald i samhället bör vara ett av de högst prioriterade politiska målen. Vår analys visar hur beslutsfattarna för Rörelsernas museum underskattade komplexiteten i begreppet rörelse och dess många fysiska och metaforiska uttryck. I förklaringen av museets uppgång och fall tar kulturdirektören i Malmö fasta på hur det politiska skiftet i Malmö stad och på Kulturdepartementet kom att förhindra, snarare än bejaka, rörelse. Rörelsen inom Regeringskansliet och kulturförvaltningen med byte av personal på flera poster blev ett hinder för att prioritera rörelsen som pågick utanför. Djupgående överlämningar hanns inte med och prioriteringar förändrades med förändrad politisk styrning. Sammantaget undvek beslutsfattarna den centrala utmaningen. Visionen om ett museum med internationella förebilder, byggt på delaktighet och djup förankring i civilsamhället, stötte på hinder inom statligt och kommunalt styrd verksamhet. Trots ambitionen att bidra till både ett vidgat museibegrepp och diversifierat kulturarv i Sverige gick arbetet med Rörelsernas museum i stå.

Som tidigare forskning tydligt har bevisat, är arbete med kulturarv alltid tätt sammanflätat med politiserade processer. Det handlar om människors försök att arbeta med det förflutna i nuet för att påverka framtidens kulturarv (Kirshenblatt-Gimblett 1998, Klein 2000, Lowenthal 1996, jfr Harrison 2020). Fallet med Rörelsernas museum visar hur sårbart ett sådant framåtblickande arbete kan vara, hur känslig en nydanande process är för politiska spel och politiska rörelser och skiftningar underifrån.

Utöver den politiska aspekten av kulturarv finns det ett behov för kulturforskare att ta i beaktande och närmare granska de ekonomiska

aspekterna av kulturarvsproduktion. När ett museum väljer att satsa på en restaurangverksamhet eller ta in en temporär utställning om flipperspel är det lätt att underskatta de ekonomiska processer (och beräkningar som har gjorts av museets ledning) som driver fram dessa nya inramningar av kulturarv. Fallet Rörelsernas museum var i högsta grad ett politiserat projekt, men dess akilleshäl var de oklara ekonomiska förutsättningarna och villkoren som var en underliggande del av den politiska processen. Många lokala grupper i Malmö engagerade sig i museet och använde ”rummet” museet — för att gestalta sitt kulturarv. Samtidigt var både politiska svängningar och finansiering svår att förutse för alla inblandade. Engagemanget fanns dock, och det var inte enbart lokalt, utan även nationellt och internationellt.

En sådan styrmodell som påbjuder återkommande mätningar av kvantitet i museers verksamhet och lönsamhet medför att kulturarvs egenvärde och betydelse omvärderas. På liknande sätt som den fria konsten har politiserats genom ökad styrning av både ekonomiska grundanslag och tillfälliga statliga medel (Myndigheten för kulturanalys 2021a), likriktas museernas verksamheter, som en effekt av villkoren för att erhålla statlig och även privat finansiering. När framgång omsätts i budget och resultat, politiseras och påverkas kulturarvsinstitutionens innehåll. Det som för tillfället är politiskt gångbart säljer och det som säljer blir i sin tur politiskt gångbart.

Tim Ingold (2011) menar att där det finns liv finns också rörelse. Frågan är om ett svenskt museum kan härbärgera liv och rörelse? Kan ett svenskt museum vara en dynamisk plats för levande kulturarv? Eller förväntas museer i Sverige som erhåller statliga anslag skapa kulturarv

i bemärkelsen minneskultur, dvs. att bevara minnet av en tid som flytt snarare än pågående handlingar? Är de svenska museerna idag bundna vid sitt eget museala kulturarv och likt 1800-talets museiskapare stadda att verka främst genom räddningsaktioner där de dokumenterar och gör kulturarv av kulturella yttringar som den rådande politiska majoriteten menar är på väg att försvinna? Eller rör sig museerna i allt snabbare takt i enlighet med trender i samhället som avgör om museerna kan vara värda att satsa på för tillfället?

Den projektkultur som Lena Gerholm (1985) menade utvecklades under senare delen av 1900-talet har rört sig vidare, och format vad vi kan kalla en kulturarvsekonomi, ett ord med bäring på såväl kulturarvens finansiering som innehåll. En granskning av verksamhetsberättelser från museer i Sverige med olika huvudmannaskap tillsammans med intervjuer med museiledningar visar att museiverksamhet idag utövas som en balansakt där anslag finansierar personal, lokaler och viss basverksamhet, medan publik och kunskapsutvecklande verksamhet förväntas finansieras med externa medel och ideella krafter. En sådan affärsverksamhet är också snabbt föränderlig och även trendkänslig (Gradén & O'Dell 2020).

En fråga för framtiden är därför: Hur kan forskning och museer arbeta tillsammans med kulturarv och kulturarvsfrågor på demokratiska och inkluderande sätt som tillåter att idéer och uttrycksformer växer fram underifrån? I museilagen står att ett museum ska verka med armlängds avstånd från politiken (SOU 2015:89). Frågan som fallet med Rörelsernas museum väcker är om detta är möjligt och, i sådana fall, med vilka kulturella och ekonomiska modeller ska detta ske?

Referenser

- Bäckström, Mattias (2012) *Hjärtats härdar. Folkliv, folkmuseer och minnesmärken i Skandinavien, 1808–1907*. Möklinta: Gidlunds förlag. <https://www.academia.edu/37470689>.
- Bäckström, Mattias (2021/2016) *Att bygga innehåll med utställningar. Utställningsproduktion som forskningsprocess*. Lund: Nordic Academic Press.
- Dewhurst, C. Kurt, Hall, Patricia & Seemann, Charlie (red) (2017) *Folklife and museums. Twenty-first-century perspectives*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- du Gay, Paul & Pryke, Michael (2002) *Cultural economy*. London: Sage.
- Ekström, Karin M. (red) (2020) *Museum marketization. Cultural institutions in the neo-liberal era*. London: Routledge.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (2019) *Den kultiverade människan*. 2 uppl. Malmö: Gleerups.
- Gerholm, Lena (1985) *Kulturprojekt projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet*. Malmö: Liber Förlag.
- Gradén, Lizette (2000) "I dalahästens skugga. Lindsborg som kulturell hemvist och kommersiellt koncept i Svenskamerika", *Rig* nr 4, s. 220–228. Gradén, Lizette & O'Dell, Tom (2017) "Museums and heritage collections in the cultural economy. The challenge of addressing wider audiences and local communities", *Museum International*. Thematic issue: The role of museums in a changing society vol. 68, No. 269–270, s. 48–67. <https://doi.org/10.1111/muse.12135>.
- Gradén, Lizette & O'Dell, Tom (2018) "Hip heritage and contemporary tastes. Packaging the Nordic in the American culture market", *Nordisk Museology* 1, s. 45–61.
- Gradén, Lizette & O'Dell, Tom (2019) "Hip heritage, and heritage pasts tensions when re-fashioning institutional culture" i Ekström, Karin (red) *Museum and art business. Cultural institutions and market orientation*. London: Routledge, s. 115–133.
- Gradén, Lizette & O'Dell, Tom (2020) "In the shadow of money. Making heritage and creating diversities in museum contexts", *Western Folklore* 79, s. 323–348.
- Gustafsson, Lotten (2002) *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Diss. Stockholm: Univ.
- Harrison, Rodney (2020). *Heritage futures: comparative approaches to natural and cultural heritage practices*. London: UCL Press
- Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar (1994) *Land och stad. Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. 2. uppl. Malmö: Gleerup.

- Hetland, Per, Pierroux, Palmyre & Esborg, Line (red.) (2020). *A history of participation in museums and archives: traversing citizen science and citizen humanities*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Hyltén-Cavallius, Charlotte & Svanberg, Fredrik (2016) Älskade museum. *Svenska kulturhistoriska museer som kulturskapare och samhällsbyggare*. Lund: Nordic Academic Press.
<http://icomsweden.se/verksamhet/icomsweden-museidefinition/>.
- Ingold, Tim (2011) *Being alive. Essays on movement, knowledge, and description*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Jacobsson, Bengt (2014) *Kulturpolitik. Styrning på avstånd*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, Julie & Sobczak, Patricia (2021) "Leadership and leader development. Perspectives from museum and academic library professionals", *Curator: The Museum Journal*. Vol. 64, nr 2. New York: Routledge.
- Karp, Ivan, Corinne A Kratz, Lynn Szwaja, Tomas Ybarra-Frausto (red) (2006) *Museum frictions. Public cultures/global transformations*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara (1998) *Destination culture. Tourism, museums, and heritage*. Berkeley: University of California.
- Klein, Barbro (2000) "Folklore, heritage politics and ethnic diversity. Thinking about the past and the future, i Anttonen, Pertti J. & Siikala, Anna-Leena (red) *Folklore, heritage politics and ethnic diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. Botkyrka: Multicultural Centre, s. 23–36.
- Lash, Scott & Urry, John (1994) *Economies of signs and space*. London: Sage.
- Lefebvre, Henri (1991) *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lowenthal, David (1996) *Possessed by the past*. New York: Free Press.
- Lundgren, Elisabeth & Elg, Fredrik (red) (2017) *Rörelsernas museum*. Förstudie om ett nationellt demokrati- och migrationsmuseum i Malmö. Malmö: Malmö stad.
- Macdonald, Sharon & Fyfe, Gordon (1996) *Theorizing museums*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Myndigheten för kulturanalys (2020) *Museer 2019*. Rapport 2020:1. Stockholm: MYKA.
- Myndigheten för kulturanalys (2021a) *Museer 2020*. Rapport 2021:1. Stockholm: MYKA.
- O'Dell, Tom (2005) Experiencescapes. Blurring borders and testing connections. I: O'Dell, Tom & Billing, Peter (red.), *Experiencescapes. Tourism, culture, and economy*. Köpenhamn: Copenhagen Business School Press.

Ray, Larry & Sayer, Andrew (1999) *Culture and economy after the cultural turn*. London: Sage.

Regeringens skrivelse (1999/2000:65) *Sysselsättningsåtgärder inom kulturområdet*. Skr SESAM-projektet 1999/2000:65. Stockholm: Regeringskansliet.

Ridderstråle, Jonas & Nordström, Kjell (2002) *Funky business. Talent makes capital dance*. London: Pearson Education.

Riksdagens proposition 1994/95:100, bil. 12, bet. 1994/95:KrU 18, rskr. 1994/95:251.

Ronström, Owe (2008) *Kulturarvsolitik. Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson.

Runnel, Pille & Pruulmann-Vengerfeldt, Pille (red.) (2014). *Democratising the museum: reflections on participatory technologies*. Frankfurt: PL Academic Research

SOU (2015:89) *Ny museipolitik. Museiutredningen 2014/15*. Stockholm: Wolters Kluwers.

Svensson, Jenny & Tomson, Klara (red) (2016) *Kampen om kulturen: idéer och förändring på det kulturpolitiska fältet* (första upplagan). Lund: Studentlitteratur

Sveriges Museers rapporter från 2020 och 2019. www.sverigemuseer.se.

Yozyurk, Meltem (2021) *Closing a museum? A cultural analysis on the dismantling process of the museum of movements in Malmö*. Lund: Institutionen för Kulturvetenskaper.

Zabalueva, Olga & Perla, Armando (2019) "Activist museology. Implementing museum theory through action" i Smeds, Kerstin (red.), *The future of tradition in museology. Materials for a discussion*. Paris: ICOFOM. ICOM International Committee for Museology, s. 189–194.

Material

Deltagande observationer vid dialogmöten och workshoppar i Malmö 2018 och 2019.

Deltagande vid Rörelsernas museums konferens om etik och oral history i Malmö 2019.

Löpande samtal med Fredrik Elg, Roxana Ortiz och Armando Perla i uppbyggnadsprocessen.

Hansen, Eva (2018). En genomlysning av svenska museers samlingar med anknytning till migration och demokrati.

E-post-korrespondens med pressekreterare och registrator vid Kulturdepartementet, samt studier av handlingar som rör Rörelsernas museum.

Intervjuer

Inspelad intervju med Armando Perla via Zoom 2020-10-29.

Inspelad intervju med Fredrik Elg via Zoom 2021-05-21.

Inspelad intervju med Pernilla Conde Hellman via Zoom 2021-05-27.